

Rafał Dobek

Poznań

Raymond Aron — dialog z historią i polityką*

Po raz pierwszy z myślą Raymonda Arona zetknąłem się podczas lektury książki Janusza Lewandowskiego *Neoliberalowie wobec współczesności*, a właściwie rozdziału poświęconego francuskiemu liberałowi¹. Do dalszych poszukiwań zachęcił mnie prof. Waldemar Łazuga, kluczowa okazała się jednak pierwsza przeczytana przeze mnie pozycja autorstwa samego Arona — fascynujący wywiad—rzeka *Widz i uczestnik*².

Szybko zauważyłem, że Aron pozostaje w Polsce wciąż stosunkowo słabo znanym myślicielem. Na około pięćdziesiąt wydanych przez niego książek zaledwie cztery zostały przetłumaczone na język polski. Choć często przywoływana i cytowana, myśl jego bywa przekręcana i błędnie interpretowana, nierzadko wbrew wyraźnym słowom samego autora. Stąd też pomysł napisania niniejszej pracy — mającej w zamierzeniu w sposób możliwie szeroki i pełny przedstawić dzieło Raymonda Arona. Jej ambicją jest ukazanie całego bogactwa jego koncepcji filozoficznych, społecznych i politycznych na tle wydarzeń historycznych, klimatu społecznego i intelektualnego Francji drugiej połowy ubiegłego wieku.

Siłą rzeczy niesłychanie szeroki zakres zainteresowań Arona, obejmujących m.in. filozofię, historię, politykę, socjologię i stosunki międzynarodowe, uniemożliwił dokładne prześledzenie wszystkich debat intelektualnych czy politycznych, w których brał udział (dotyczących np. filozofii historii, faszyzmu, marksizmu, liberalnej demokracji czy polityki światowej w dobie atomowej). Praca podąża więc głównie tropem poglądów samego bohatera. Podzielona jest na części, następnie rozdziały. Podstawowy podział (części) ma charakter chronologiczny — ze względu na bardzo silne powiązanie Arona z bieżącymi wydarzeniami, a także wyraźną ciągłość myśli, zmieniającej jednak pola zainteresowań wraz z łatwo wyodrębnialnymi datami zmian życiowych. Dalszy podział — na rozdziały — jest już tematyczny, by można było utrzymać spójność pracy. Na początku każdej części przedstawione zostają podstawowe fakty z biografii filozofa w określonym okresie, następnie (począwszy od cz. III) jego spojrzenie na najistotniejsze wydarzenia polityczne, wreszcie — w kolejnych rozdziałach — twórczość teoretyczna.

* Autoreferat rozprawy doktorskiej przygotowanej w Instytucie Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu pod kierunkiem prof. dr. hab. Waldemara Łazugi. Recenzenci: prof. dr hab. Wiesław Śladkowski (UMCS Lublin), prof. UAM dr hab. Wojciech Wrzosek. Obrona odbyła się 4 lutego 2002 r.

¹ J. Lewandowski, *Neoliberalowie wobec współczesności*, Gdynia 1991.

² R. Aron, *Le Spectateur engage. Entretiens avec Jean-Louis Missika et Dominique Wolton*, Paris 1981; wyd. polskie *Widz i uczestnik*, tłum. A. Zagajewski, Warszawa 1992.

Tytułowy dialog z historią i polityką ma kilka znaczeń. Dialog z historią — praca przedstawia bowiem Arona — historyka, jak i Arona — filozofa historii. Dialog z polityką — bo Aron brał niekiedy bezpośredni udział w wydarzeniach politycznych, znacznie częściej (przez długie lata) komentował je w „Le Figaro”, wreszcie wydał wiele opracowań dotyczących polityki, socjologii i teorii relacji międzynarodowych.

Część pierwsza pracy obejmuje lata 1905–1940. Przedstawiona w niej zostaje rodzina Arona, jej żydowskie korzenie, dzieciństwo w Wersalu, studia w Ecole Normale Supérieure (oraz początki przyjaźni z Sartre'em).

Osobny rozdział traktuje o jego pierwszej podróży do Niemiec, na początku lat 30., podczas której ostatecznie określił swe zainteresowania filozoficzne, a także po raz pierwszy zetknął się z polityką w jej najbrutalniejszym, faszystowskim wydaniu.

Trzeci, ostatni rozdział tej części opowiada o narodzinach Aronowskiej filozofii, jego spotkaniu z myślą niemiecką — m.in. Diltheya, Kanta, Rickerta, Webera. Jego celem jest opisanie filozoficznych korzeni myśli i działalności Arona, zawiera on jednak także analizę pierwszych poważnych tekstów francuskiego filozofa dotyczących faszyzmu.

Część druga opisuje okres między rokiem 1940 a 1955. Mówi o wojennym i zimnowojennym zaangażowaniu Arona, jego działalności publicystycznej w Londynie (u boku de Gaulle'a), stosunku do samego Generała i Vichy, kolejnych analizach faszyzmu. Drugi rozdział poświęcony jest działalności politycznej Arona w świeżo oswobodzonej Francji (pracy urzędniczej u boku Malraux, aktywności w gaullistowskiej RPF), jego spojrzeniu na początki konfliktu między komunistycznym Wschodem a demokratycznym Zachodem (pucz praski, blokada Berlina, powstanie NATO) oraz stosunkowi do rodzących się pierwszych instytucji europejskich, podzielonych Niemiec i francuskiej polityki wobec nich.

Ten sam rozdział opisuje pierwsze Aronowskie analizy systemu dwubiegunowego (*Le Grand Schisme*³) oraz komunizmu, francuskiej lewicy, zawarte w bodaj najgłośniejszym dziele Arona — *Opium intelektualistów*⁴. Przedstawia wreszcie, związany z wydarzeniami politycznymi, początek jednego z najsłynniejszych konfliktów intelektualnych Europy, konfliktu Arona z Sartre'em.

Część trzecia zaczyna się w 1955 r. wraz z powrotem filozofa do pracy na uniwersytecie. Kończy ją — 1967 r., odejście Arona z Sorbony w przeddzień wielkiego wybuchu studenckiego.

Lata te mają w jego życiu charakter bardziej naukowy niż wszystkie poprzednie i następujące później. Ponieważ jednak pozostaje on nadal członkiem zespołu „Figaro”, na bieżąco komentując najważniejsze wydarzenia polityczne, przedstawiony zostaje jego stosunek do kwestii dekolonizacji i wojny w Algierii (rozdz. 3), upadku IV i powstania V Republiki, polityki zagranicznej de Gaulle'a (opuszczenia struktur wojskowych NATO, konflikt z USA, kontrowersje wokół EWG), procesu destalinizacji, Chruszczowa i kryzysu kubańskiego.

Osobny rozdział poświęcony jest niejednoznacznemu podejściu Arona do własnego pochodzenia, ujawnionemu z całą siłą w związku z wydarzeniami 1967 r. i postawą gen. de Gaulle'a wobec wojny egipsko-izraelskiej.

Teoretyczne rozdziały tej części pracy traktują przede wszystkim o socjologicznej myśli Raymonda Arona (*Les Etapes de la pensee sociologique*⁵), socjologicznej analizie ustroju ko-

³ Idem, *Le Grand Schisme*, Paris 1948.

⁴ Idem, *L'Opium des Intellectuels*, Paris 1955; wyd. polskie *Koniec wieku ideologii*, tłum. C. Miłosz, Paris 1956; wznowione pt. *Opium intelektualistów*, Warszawa 2000.

⁵ Idem, *Les Etapes de la pensee sociologique*. Montesquieu, Comte, Marx, Tocqueville, Durkheim, Pareto, Weber, Paris 1967.

munistycznego i konstytucyjno-pluralistycznego i związanym z nią liberalizmie myśliciela. Jeden z nich przedstawia także Aronowską teorię stosunków międzynarodowych.

Część czwarta, najkrótsza, opowiada wyłącznie o wydarzeniach 1968 r., roli, jaką Aron wtedy odegrał i jego późniejszej interpretacji rewolty studenckiej. Ujęte one są w osobną część, ponieważ stanowią moment przełomowy w powojennej historii Francji, jej życiu intelektualnym i, w mniejszym stopniu, także w życiu bohatera pracy.

Część piąta pracy pokazuje starość filozofa — aż po jego śmierć, lata 1969–1983, spędzone już poza Sorboną, ale wciąż aktywne, lata, w których wreszcie przyszło, wraz ze zmianą klimatu intelektualnego we Francji, zasłużone uznanie.

Politycznie — to przede wszystkim wojna w Wietnamie, polityka Kissingera, proces odprężenia w pierwszej połowie lat 70., następnie stosunek Arona do poczynań Cartera, Reagana, Breżniewa, Giscarda d'Estaing, konfliktu w Afganistanie czy wydarzeń w Polsce.

Teoretycznie — to jego krytyka marksizmu Sartre'a, Althussera i samego Marksa, a także teoria wojny, ukazana w opasłym dziele poświęconym Clausewitzowi⁶.

Wreszcie w zakończeniu zestawione zostają raz jeszcze główne rysy filozoficznej, socjologicznej i politycznej (czyli liberalnej) myśli Arona. Pojawia się w nim także próba odpowiedzi na pytanie o aktualność tej myśli. Odpowiedzi — zgodnie z moim najgłębszym przekonaniem — pozytywnej.

⁶ Idem, *Penser la guerre, Clausewitz*, t. I, *L'Age europeen*, t. II, *L'Age planetaire*, Paris 1976.